

SÖZÜN QANLI KÖYNƏYİ

“Taleyin acı üzü”ndə görünən və görünməyən tərəflər

Uşaq vaxtı evdə də, məktəbdə də tez-tez eşidərdim: İnsan bilmir ki, sabah başına nələr gələcək. Ya qismət.

O gözləmədikləri “nələr” başlarına çox gəlmişdi. Üst-üstə qalaqlanmış illərin çox-çox sınağından çıxmışdı bu fikir. Həyatda görə-görə gələn böyüklerimiz nə qədər haqlıymışlar bu deyimlərində.

Şəfəq NASİR

İyirminci yüz illik boyu baş verən hadisələr heç də bir-birindən təcrid deyil. Əsrin əvvəllərindəki erməni-müsəlman davası, sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranışı və süqutu, bolşeviklərin gəlişi və sovet diktaturası, qanlı repressiya dönməsi... və s. və ilaxır. Demək, hadisələrin bu cür zəncirvari əlaqəsinin, bir hadisənin özündən sonrakı hadisəyə zəmin hazırlamasının mahiyyəti, tarix bizdən uzaqlaşdıqca daha qabarıq görünür. Sanki, hər hadisədən sonrakı hadisənin qaçılmaz olduğunu açıq-aşkar görə bilirik.

Əlbəttə, hər hansı bir hadisənin özündən sonrakı izi ictimai düşüncədə əks olunursa, insanların yaddaşına köçürsə, bu və ya digər dərəcədə münasibət güzgüsündə görünürsə, demək, həmin hadisə xalq üçün taleyüklü hadisədir. İstər xalqın mənəvi yüksəlişinə xidmət eləsin, onu azadlığa qovuşdursun, istərsə də süqutuna xidmət eləsin. Anti-insani bir rejimlə insanlara qənim kəsilsin. Bütün hallarda xalq bu hadisələri özünün mənəviyyat kitabına çevirir. Fərəh duyulmalı səhifələrindən qürurlanır, ağrı daşıyan səhifələrindən ibrət götürür.

Azərbaycan yazıçısının ruhu qanadlandıran həyatı daha yaşarı görmək naminə qələm çalası mövzuları çoxdur. Amma, birdən-birə baş verən hadisə bu mövzuların hamısını yazı stolunun üzərindən yığib bir tərəfə qoyur. Başqa sözlə, düşüncəni elə işğal edir ki, daha o meydanda “ikinci dərəcəli” mövzuya yer qalmır.

Doxsanıncı ilin 20 yanvar hadisələri düşüncəyə təsir baxımından fəvqəladə güc kəsb eləmişdi. Yazıçılar, şairlər, publisistlər, sözü operativ demək gücündə olan qələm adamları, jurnalistlər, müxbirlər, foto müxbirlər 20 Yanvar mövzusu ətrafında birləşmişdilər. Bu birliyin həmin dövr üçün, aparıcı söz sahiblərindən biri də, “Gənclik” nəşriyyatında redaktor işləyən yazıçı Şəfəq Nasir idi.

İnsanın düşüncə mexanizmi həyatın gətirdiyi sarsıntılar zamanı sürətlə səfərbər olunur.

Şəfəq Nasir həmin mərhələdə qısa müddət ərzində bir-birinin arxasınca dəyərli əsərlər yaradıb. Həmin əsərlərdən biri də “Taleyin acı üzü” publisistik povestidir. Maraqlıdır ki, müəllif bu əsəri yazarkən janr seçimi haqqında, düşüncələrini konkret müəyyən formada ifadə etmək istiqamətində heç düşünməyib də. Sanki, varlığına hakim olan söz ağrısından yaxasını qurtarmaq naminə bu əsəri yazıb.

Əlbəttə, əsərin ayrı-ayrı parçaları, hissələri haqqında düşüncələrimi oxucularla bölüşmək niyyətindəyəm. Amma düşüncələrimin ardıcılığını pozmamla müəyyən məqamların üzərinə daha gür işıq salmaq istərdim.

Yusif Səmədoğlunun “Qətil günü” romanını məşhur cümlə ilə başlanması təsadüfi deyildi. Böyük sənətkar problemin özülündən yox, zirvəsindən başlamışdı: “Dərd də azar kimidir..”

Şəfəq Nasir “Taleyin acı üzü”nə baxa bilmək üçün sanki linzalı eynək götürür: “İnsan bilmir ki, sabah başına nələr gələcək”. Beləliklə, hadisənin yüz illik tarixini qeyd edəcək hadisənin baş verməsini uzaq gələcəkdə səbəblər baxımından öyrənmək istəyən oxucusunu vəziyyətə hazırlayır. Sanki oxucu nəfəs ehtiyatı yığır. Sanki hiss edir ki, onu dərd ümməni gözləyir, ağrı dənizinin fırtınasına düşə bilər və bu ağrı dənizində boğula bilər. Biz də məxsusi olaraq yazıçının hadisəyə giriş motivində oxucuya hazırlıq həbi vermək niyyəti ilə yazılmış cümlələri epigrafa çəkdik.

Ümumiyyətlə, hansı yazı haqqında danışmaq mümkün olur? - Bu suala cavab vermək üçün çox da dərinə baş vurmağa lüzum qalmır, çünki o qədər “Ağzı-burnu düz” söz var ki, söz eləyə bilmirsən. Ona görə söz eləyə bilmirsən ki, həmin sözün bətnində enerji yoxdur. Əgər yazıçının, indiki halda Şəfəq Nasirin sadəcə bir neçə cümləsi bir oxucu olaraq mənim ruhumu qanadlandırırsa, bu, müəllifin həmin sözün bətninə öz ruhundan, varlığından ötürdüyü enerji ilə bağlıdır.

Şəfəqin öz qeydlərindən də göründüyü kimi, bir il əvvəldən başladığı “Beyləqanın güllü yazı” kitabını tamamlanmalı idi: “Ötən ilin martında - puçurlu-tumurcuqlu fəslin yaz çağında xoş əhvala düzüb-qoşmağa başladığım “Beyləqanın güllü yazı” kitabımı beləcə - ilıqca ovqatla tamamlamaq niyyətindəydim. Sən demə...”

Avazımın son səhifələri ağara-ağara qaldı. 1990-cı ilin qanlı-qadali yanvar ayı bütün Azərbaycanımın çərxini döndərdi. Başımızın üstünü qəfil alan qara bulud, üz verən kədər hər şeyi alt-üst elədi”. Şəfəq Nasirin “qara bulud”, “üz verən kədər” ifadələri hadisələrin axarını sürətlə dəyişən fəvqəladə hadisənin gəlişini bildirən ifadələrdir. O, başqa məsələdir ki, hadisələrin qeyri-adi dərəcədə sürətli və dəyişkən inkişafını yarada biləcəyi fəsadları özünü xalqın lideri adlandıranlar xalqa demək istəmədi, demədi. Sanki, proseslərin xəbərdarlıqsız başlanması da kimlər üçünse lazım idi. Bu, əlverişli mühit yaratmağa yol açdı. Bu yerdə Şəfəq Nasir tarixə çox incə bir ekskurs edir. Və tarixdən elə məqamı yada salır ki, oxucu öz düşüncələrinin sərhədlərini belə, nəzarətdə saxlaya bilmir: “Bu yerdə yurdumun bir parçası qədim Beyləqanın ulu tarixindən oxuduğum bir məlumat yadıma düşdü. O vaxt monqolların Beyləqan şəhərinə basqını elə gözlənilmədən olmuşdu ki, düşmənlər kimi harda gəldi yaxalamış, qırıb-çatıbmış. Dulmuş bismək üçün kü-rəyə qoyduğu qabı fürsət tapıb çıxara bilməmişdi. Həmin kürənin ağzını açmaq 1500 ildən sonra arxeoloqlarımıza qismət olmuşdu”. Hə necədir? -sanki, Pompeyin məhvi gözlərimizin önünə gəlir. Qəfil püskürən vulkan şəhəri bir neçə metr qalınlığında kül altına alır. Pompeydə qazıntı apararkən külə bürünmüş insan cəsədləri tarixin həmin dəhşətli anı haqqında çox faciəli bir hekayət danışır. Hamilə qadın dünyaya uşaq gətirmək istəyir, digər qadınlar onun ətrafındadırlar. Uşaq öz çığırtsı ilə dünya-

ya gəlişini xəbər verər-verməz vulkan öz hökmünü diktə edir. Odlu lava hər şeyi öz ağuşuna alır. Bu, təbiət hadisəsidir. Amma 20 Yanvar insan əməli ilə bağlıdır. İnsanın-insana qənim kəsilməsinin göstəricisidir.

Biz müəllifin sözün bətninə ötürdüyü enerjiden danışdıq. Şəfəq Nasirin Beyləqanın tarixi ilə bağlı xatırlatdığı məqam o qədər güclü enerjiyə malikdir ki, onun üstündən sükutla keçmək mümkünsüzdür. Dulmuşun kü-rədən çıxara bilmədiyi qabın faciəsi insan taleyi qədər dəhşətlidir. Çünki, kü-rədə bişən həmin qab elə insanın özünü, onun taleyini danışıq. Bizdən asılı olmayaraq, həmin dulmuş, həmin qab haqqında düşünürük. Dulmuş həmin qabı kü-rədən çıxaracaqdı, bir tərəfə qoyacaqdı, həmin gün hələ çox işləyəcəkdi başqa qablar da olacaqdı. Sabah isə həmin qabları Beyləqanın mərkəzindəki bazara çıxaracaqdı. Ehtiyacı olanlar yaxına gələcək, hər kəs öz imkanına görə bu qabların sahibinə haqq təklif edəcəkdi. Zövqü olanlar usta əllərinin məharətini dəyərləndirəcəkdi. Sənətkar işinin gözəlliyinə söz qıyməti veriləcəkdi. Axır ki, dulmuş da satı bildiyi qabların müqabilində aldığı zəhməthaqqı ilə bazarlıq edəcək, ailəsinin ehtiyacı olduğu nələrsə, alacaqdı. Oğluna dəridən paltar, qızına pinəçidən başmaq, arvadına da Basqal tacirlərindən yaxşı bir güllü kəlağayı... alıb evinə qayıdacaqdı. Beləcə, monqol basqınları, yağlı düşmənlər hücumu bir ailənin həyatını alt-üst edir. Hər kəs nizəylə, qılınc ilə qarşılaşdığı yerdə qanına qəltan edilir. Bir ailənin təmsalında bütün Beyləqanın faciəsi gözümüzün önündə canlanır. Bax, bu canlanma mahiyyəti yazıçının sözün bətninə yeritdiyi enerji ilə bağlıdır. Əslində, yazıçılıq da elə budur. Bir sözlə, Şəfəqin tarixlə apardığı paralellər çox uğurlu alınır. Onun hissi, düşüncə aləmi dövrünün, yaxud da tarixin hadisələrini çox dəqiq növbələşdirir: “İndi XX əsrin qurtaracağında 1990-cı ilin o şənbə gecəsində başının üstünü almış qəfil fəlakət də hərəni bir yerdə yaxaladı - küçədə, həyətdə, mağazada, evdə lap yatağının içində - daha haralarda”. Mətnin buraya qədərki hissəsi povest üçün kifayət qədər uğurlu bir başlanğıcdır. Oxucu yaddaşını oyadan hər sözün üzərində düşüncəli olur. Və bu yerdə Bakının acınacaqlı, ağrılı, başqa sözlə, həm də gözü yaşlı görkəmi yazıçıya tamam başqa, yeni ovqat diktə edir. Yeni mövzu hadisələrin fəvqəladə hərəkəti onun yazıçılıq planını qeyri şərtsiz dəyişdirmişdi. Şəfəq Nasir bir çox hallarda mətni birinci şəxs dilinə keçirir. Birinci şəxsin dili ilə Vətənə müraciət edir: “Bütün dünyanı gözə olanda Azərbaycanım! İlahi sənə qisasını düşməndə qoymasın. Qoy bu sənə həyat durduqca son kədərin, son mətəmin olsun! Ey uludan-ulu, durudan-duru xalqım, başını qaldır, qəddini dikəlt!”. Müraciətlər adətən birbaşa ünsiyyətdir, vasitəsiz əlaqədir. Həmin müraciətdəki emosional hiss ötürü xarakter daşıyır. Təsadüfi deyil, müəllifin yaşadığı ağrının təzahürüdür. Doğrudur, həmin müraciət bir qədər dua xarakteri daşısa da, hər halda yazıçının öz xalqından tələbi də var. Onu göz yaşlarından, yazıqlıqdan, mütillikdən çıxmağa çağırır. Birmənalı demək olar ki, həmin gərgin, psixoloji sarsıntı məqamlarında yazıçı sözünün, şair emosiyasının xalqa təsiri çox böyük idi. Bu sırada həmin gərgin

günlərdə qələmini döyüşçü silahına çevirmiş müəllifin - yəni Şəfəq Nasirin də xidmətləri az deyildi. O, öz ailəsinin yaşadığı hissləri Azərbaycan ruhu ilə müqayisəyə çəkir. Sanki, bir ailənin mühitindəki psixoloji gərginlik bütövlükdə xalqın yaşadığı gərginlik kimi qavranılır. Şəfəq Nasirin “Taleyin acı üzü” povestinin hər bir qəhrəmanının adı özü ilə birlikdə bizə tanışdır. O adların sahibləri istər uşaq olsun, istər böyük, fərqi yoxdur, istər yaşlı olsun, istər cavan, dərli yoxdur, həmin dövrün şahidləri üçün tanıdığımız insanlardır: “Azərbaycanımın qəfil qarşılaşdığı fəlakəti, matəmi Məmmədım, Afaqım da yurdumun bütün balaları kimi kədərli, hüznü keçirdilər. Azərbaycanımın bu yazısı, bu taleyi - qanlı yazılmış tarixi hər kəsin, hər balanın bir cür köçdü yaddaşına...” Bu, gələcəyə ötürülən mesajdır. Həmin dövrün uşaqları vaxtından əvvəl böyüdülər. Ruhlarına, varlıqlarına yığdıqları dərdi, kədəri ömür kitabına çevirdilər. Zaman ötdükcə tarixin ağrılı-ağrısız səhifələri çevrildikcə, həmin dövrün uşaqları hadisələri yaddaşın alt qatlarından düşüncə mühitinə qaytaracaq və bununla da onları vaxtından əvvəl böyüməyə vadar edən hadisələrin görünməyən tərəflərinə də nüfuz edəcəklər. Yazıçı adlarını çəkdiyi uşaqların təmsalında Azərbaycanın gələcəyinə yazılmış daş yazısına diqqəti cəlb edir.

Bundan sonra müəllifin Şəhidlər xiyabanına - ümumiyyətlə, şəhidlik aləminə münasibəti də oxucu yaddaşında iz buraxır. Hətta, şəhidliyin özünün də xalqın mənəvi mühitində xüsusi təsirə malik olduğunu diqqətdən kənarda qoymur. Müəllifin qənaətinə görə, həm də razılaşdığımız qənaətinə görə, şəhidlər xalqın birliyində xüsusi güc mənbəyi oldu.

Bakının təbiəti ilə, Xəzərlə bağlı müəllif düşüncələri də öz hiss və həyəcanları ilə yaddaqalandır. O, dənizi canlı bir insan kimi təsvir edir. Dənizin təmkin gücü, mənəvi saflıq diktəsi, “Taleyin acı üzü” povestinin çox dəyərli məqamlarıdır. Nəhayət, müəllif xalqı bir daha ideolizə etməkdən çəkinmir. Xalqın qənaəti taleyin hökmü, tarixin qənaəti kimi dəyərləndirir: “Ta qədimlərdən indiyəcən - bütün dövrlərdə haqqı deyən, ağrıları duyan, həqiqəti gören xalq olub. Nağıllarımızı yada sala. Qan tökən, torpaqlar zəbt edən, yuvalar dağıdan, hökmdarları düz yola qaytaran, qəflət yuxusundan oyadan, müşkül işlərin çarəsini tapan əyanlar deyil, sadə xalqın nümayəndəsi olub: pinəçi, çörəkçi, odunçu, bağban...” Şəfəq Nasir bu düşüncələrində haqlıdır. Tam açıq deməyə də belə bir fikri ifadə edir ki, Vətənin ağır günlərində ona sahib çıxan sadə insanlardır. Vətənin daşı ilə, torpağı ilə fəxr edənlərdir. Təsadüfi deyil ki, fikrini də elə həmin məntiqə tamamlayır: “Qılıncından qan daman sərkərdələrimiz xalqın gücünə, xalqın sözünə söykək olublar. Millətin haqq işinə dayaq durublar”. Müəllifin bu düşüncələri oxucu yaddaşında dərin iz buraxır, unudulmur. Elə əsər üçün də əsas şərt odur ki, yaddaşda özünə yer eləsin, yaşarı olsun.

Şəfəq Nasirin “Taleyin acı üzü” povestinin birinci hissəsi burada bitir. Oxucunu qapsamış ağır təəssürat isə gələcəyə ümidlə baxan müəllifin yanındadır. Yeni oxucu özü müəllifin yanındadır.